

ТНР и типов мыслительной деятельности: пассивно-репродуктивного, репродуктивного, репродуктивно-продуктивного, продуктивного. Такой подход позволяет оценить уровень достижения поставленной цели, получить надежные данные о результативности отдельных этапов специального обучения, обеспечить эффективный контроль.

Ключевые слова: языковая личность, лексико-фразеологические средства речи, принципы, методы, специальная методика обучения лексике, младший школьный возраст, дети с тяжелыми нарушениями речи.

Grigorieva I., Makarenko I., Mahukona T. Principles and methods of lexical and phraseological means in the structure of linguistic personality of the younger school student with severe speech disorders

The article deals with the principles and methods of special methods of development of the lexico-phraseological means of broadcasting in the structure of linguistic personality of the child of younger school age with the SST. Formation of language and speech skills of children takes into account the nature of cogitative activity of younger schoolboys with SST and types of mental activity: passive-reproductive, reproductive, reproductive and productive, productive. This approach allows us to assess the degree of achievements of the objectives, to obtain reliable data on the performance of individual stages of specialty training to provide effective control.

Key words: linguistic personality, lexico-phraseological means of broadcasting, principles, methods, special methods of teaching vocabulary, primary school age, children with severe speech disorders.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2018 р.

Прийнято до друку 25.04.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 376

І. О. Григор'єва, І. В. Макаренко, Т. В. Махукова

**СУТНІСТЬ ПРОБЛЕМИ КРИЗИВОГО СТАНУ СІМЕЙ,
ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ
ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ**

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю забезпечення демократизації дитячого життя, поширення юридичних свобод, що вимагає пошуку нових механізмів сприяння успішній соціалізації дітей на початкових етапах життя. Особливого значення проблема соціалізації набуває стосовно дітей раннього віку з особливостями психофізичного розвитку, оскільки розв'язання завдань гармонізації суспільних та особистісних інтересів таких дітей, визначення їхніх майбутніх соціальних перспектив лягає переважно на плечі сім'ї, батьків.

Такі сім'ї потребують різнобічної педагогічної підтримки. Адже батьки, у яких народилася дитина з особливостями психофізичного розвитку, переживають кризу, перебувають у ситуації морально-духовної

травми, пов'язаної з невизначеністю соціального статусу дитини, відчуттям дисгармонії власного особистісного стану й водночас педагогічної бездіяльності за відсутності чіткої програми реабілітації стану дитини, цілеспрямованих дій, скерованих на забезпечення її подальшого життя.

Очевидними стають суперечності між:

– зростанням кількості сімей з дітьми з особливостями психофізичного розвитку та недостатнім рівнем охоплення їх соціально-педагогічною підтримкою;

– потребами в конструктивних формах співробітництва сім'ї й соціальних інституцій та реальним станом організації реабілітаційного процесу щодо підготовки дітей з особливостями психофізичного розвитку до життя в межах їх можливостей;

– необхідністю організації реабілітаційного процесу дітей з особливостями психофізичного розвитку на основі суб'єкт-суб'єктних взаємин і невідповідності батьків, медичних працівників, педагогів до такого співробітництва;

– зростанням числа родин, які потребують кваліфікованої допомоги у вихованні дітей з особливостями психофізичного розвитку, і недостатньою кількістю фахівців, готових до здійснення соціально-педагогічної підтримки батьків таких дітей.

Необхідність розв'язання означеної низки протиріч загострює актуальність проблеми дослідження й вимагає розробки системи надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей раннього віку з особливостями психофізичного розвитку.

Вирішальне значення для ранньої соціалізації дітей раннього віку з особливостями психофізичного розвитку має виховна діяльність батьків, адже вона забезпечує відповідні педагогічні умови *соціально-контрольованої* соціалізації з урахуванням вікових, типових та індивідуальних особливостей дітей раннього віку в умовах сім'ї для формування ранньої первинної соціалізованості дитини.

Сьогодні країни Східної Європи, у тому числі й Україна, з кінця ХХ ст. переживають зростання кількості дітей з особливостями психофізичного розвитку, сьогодні їх понад 152 тисячі, близько 58 тисяч сімей виховують таких дітей, що зумовлює посилення уваги до таких сімей, визначення основних напрямів діяльності держави, суспільства й громадськості в інтересах сім'ї [7].

Діти з особливостями психофізичного розвитку протягом багатьох років належали до особливої соціальної групи – „дефективних”, „аномальних”, як такі, що мали соціокультурні відмінності й потребували спеціальних умов організації життєдіяльності. Більшість таких дітей перебувала в закритих спеціалізованих закладах. Сьогодні система спеціальної освіти, про яку населення майже нічого не знало, раптом виявилася в центрі уваги громадськості й держави, причому суспільство досить критично оцінило позицію останньої щодо невтручання в процес розв'язання кола проблем сімей, які мають дітей з особливостями психофізичного розвитку, не врахування інтересів дітей з особливостями психофізичного розвитку та її рідних. Суспільство визнає, що сім'я, у якій народжена дитина з особливостями психофізичного розвитку, в умовах якісно нової соціально-економічної

ситуації переживає серйозні соціальні труднощі в сімейному вихованні, що призводять до виникнення або загострення сімейних проблем, деформують міжособистісні стосунки між членами сім'ї, порушують їхні соціальні зв'язки тощо.

Дитина, яка народилася з особливостями психофізичного розвитку, займає особливу соціальну позицію навіть у своїй сім'ї, її взаємини з близькими протікають інакше, ніж у нормальних дітей, тому що вади, що є в дитини, спричинюють не тільки порушення її діяльності, але й розрив усього комплексу соціальних взаємозв'язків дитини з навколишнім середовищем.

Отже, проблеми сім'ї, яка виховує дитину з особливостями психофізичного розвитку, є актуальними для спеціальної освіти та зумовлює пошук прогресивних підходів і розробки оптимальної системи забезпечення виховного процесу та соціального захисту інтересів таких дітей з раннього дитинства в умовах сім'ї.

На це спрямовані окремі державно-правові акти, що стосуються таких напрямів реалізації сімейної політики, як законодавче забезпечення, економічні заходи, соціальна робота з сім'єю. Зокрема, це Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, проекти концепції гуманізації загальної середньої освіти, соціальної реабілітації, розроблення державних освітніх стандартів тощо. Свідченням турботи держави про дітей є Конституція України (ст. 53), закони України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, „Про охорону дитинства”, „Про дошкільну освіту”, Базовий компонент дошкільної освіти та інші. У Концепції сімейного і родинного виховання наголошується на тому, що „...сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку”, проте сім'ї, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, зіштовхуються з різноманітними проблемами й перебувають сьогодні у надзвичайно складних умовах [4]. Українським інститутом соціологічних досліджень було проведено спеціальне дослідження соціального становища дітей з особливостями психофізичного розвитку та членів їхніх сімей. На першому місці було виокремлено фінансові та матеріальні проблеми, на другому — лікування та оздоровлення дітей, третє місце займали психологічні проблеми (нервове перевантаження, непорозуміння, самотність) [2, с. 54].

На основі аналізу описаних у науково-методичній літературі причин, що зумовлюють виникнення проблем у сім'ї з появою дитини з особливостями психофізичного розвитку, було виділено медико-біологічні, соціально-економічні, соціально-психологічні, психолого-педагогічні причини. Стосовно охарактеризуємо їх.

До медико-біологічних причин можна віднести: поганий стан здоров'я батьків, їх нераціональне харчування, недостатня медико-генетична робота серед населення: психічні захворювання дітей, низький рівень їхньої поінформованості й активності в питаннях гігієни та профілактики захворювань, виявлення родин підвищеного ризику, народження аномальних дітей, недосконала біохімічна пренатальна діагностика.

Причинами соціально-економічного характеру є погіршення екологічної обстановки, професійна шкідливість, урбанізація, дестабілізація сім'ї, зниження народжуваності, недостатні матеріально-побутові умови сім'ї, зростання алкоголізму, наркоманії та токсикоманії, безробіття, непрацевдатність одного чи кількох членів сім'ї, вплив засобів масової інформації.

Серед соціально-психологічних причин – складні житлово-побутові умови, ускладнення психолого-емоційної атмосфери в сім'ї, проблеми міжособистісних стосунків батьків та дітей, зростання не вирішених особистісних потреб, самотність.

До психолого-педагогічних причин соціологи відносять: недостатність педагогічної культури та компетентності, несприятливий психологічний клімат у сім'ї, конфлікти між подружжям, труднощі в спілкуванні, обмежене коло спілкування, утручання родичів у життя родини, наявність або відсутність систематичного й правильного виховання, необізнаність щодо форм та методів виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку [6, с. 42].

Перші дослідження сімей, що виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, проводилися в галузі психіатрії з точки зору виникнення клінічної картини психопатологічних порушень у батьків, зокрема у матерів, які виховують дітей з проблемами в розвитку. Вітчизняні й зарубіжні фахівці (В. Вишневській, Р. Майрамян, К. Стивенсон, Л. Шипіцина та ін.) педагогіки та психології визначили й охарактеризували основні вияви *батьківської кризи* як чинника, який погіршує та заглиблює й без того важке становище сім'ї, у якій виявилася дитина з особливостями психофізичного розвитку. Зокрема Л. Шипіцина виділяє такі чинники, що впливають на життя родини при народженні дитини з особливостями психофізичного розвитку:

- батьки не готові до цієї події й відчувають свою безпорадність;
- проблеми догляду за дитиною та її вихованням порушують виховну функцію родини;
- особливі потреби такої дитини вимагають додаткових матеріальних витрат;
- матеріальне забезпечення сім'ї зменшується приблизно на 30 %;
- у родині забувають про потребу в спільному проведенні дозвілля й відпочинку, присвячуючи весь свій час лікуванню та вихованню дитини з особливими потребами;
- порушується сексуально-еротична функція матері та батька;
- спотворюється функція первинного соціального контролю [8].

Отже, сім'я, у якій народжена дитина з особливостями психофізичного розвитку, переживає безліч труднощів різного характеру, що викликають ланцюгову реакцію несприятливих змін і зумовлюють порушення її функціонування в усіх основних сфер життя.

Визначені особливості порушують функціонування сім'ї та вимагають не тільки педагогічної підтримки щодо батьків у створенні належного догляду, а визначення педагогічних умов виховання дитини з особливостями психофізичного розвитку, не визначення яких гальмує її розвиток та ранню первинну соціалізацію. Ураховуючи, що сім'я як соціальний інститут повинна забезпечувати повноцінну життєдіяльність і соціалізацію кожного її члена, батьки потребують професійної

спеціально організованої соціально-педагогічної підтримки у вирішенні їхніх проблем з народженням проблемної дитини. Значущість її зростає, коли йдеться про дітей раннього віку, адже знання психолого-фізіологічних основ розвитку дітей раннього віку, зокрема теорії вищих психічних функцій, сформульованої Л. Виготським, доводять принципову важливість раннього виховного впливу та можливість відновлення порушених функцій у дітей з особливостями психофізичного розвитку за рахунок перебудови функціональних систем протягом перших років життя [1].

Виховна функція сім'ї забезпечує в період дитинства умови розвитку, є однією з форм сприяння первинній соціалізації дитини від безпомічної істоти до цілком нормальної особистості. Л. Виготський підкреслював, що психічне життя дитини вплетене в соціальне життя людей, які оточують, а соціальне життя є, разом з тим, її психічним життям. Оскільки ранній вік характеризується тісним взаємозв'язком дитини та батьків і великою їхньою залежністю від батьків, то психічне здоров'я або нездоров'я дитини нерозривно пов'язано зі ставленням батьків до дитини, до її стану й зумовлює виховну діяльність батьків та сімейне виховання.

Виховна діяльність батьків природно не може утворитися через сімейну кризу, що виникає в результаті народження дитини з особливостями психофізичного розвитку й поглиблюється або зменшується критичним моментом у батьківських переживаннях – установам медичного діагнозу.

Наявність народженої дитини з особливостями психофізичного розвитку й кризи, створеної її появою, викликає погіршення стану психофізичного здоров'я батьків, деформацію взаємин між подружжям, гальмує виникнення виховної діяльності батьків, що породжує необхідність не тільки уваги медичних працівників, але перш за все соціально-психологічної підтримки, яку повинен надавати батькам сімейний психолог, психотерапевт чи спеціальний педагог.

Уперше Р. Майрамян було описано батьківську кризу, що виникає в результаті народження дитини з проблемами розвитку. Сімейна криза, переживання батьків призводять до порушення функціонування сім'ї як соціального інституту – основної складової суспільства, що знаходиться в постійному взаємообміні з довкіллям і характеризується специфічними зв'язками з структурами соціуму.

Модель цієї кризи складається з чотирьох періодів: стан розгубленості й страху; негативізм і заперечення діагнозу; депресивний стан, пов'язаний з усвідомленням справжнього становища; соціально-психологічна дезадаптація. З часом батьківський стрес не зменшується, а навіть збільшується, тому що тривалий патогенний вплив цієї події має несприятливі для родини та її членів наслідки [5, с. 31 – 73]. На родину з дитиною з особливостями психофізичного розвитку накладаються медичні, економічні й соціально-психологічні проблеми, які призводять до погіршення якості її життя, виникненню сімейних, особистих проблем, а в окремих випадках і до відмови від дитини. Багато авторів, зокрема Р. Майрамян, М. Семаго, указують на високу вірогідність розпаду сімей, які не зуміли подолати кризу, викликану народженням дитини з особливими потребами.

У процесі дослідження Р. Мухамедрахімов з'ясував, що можливість вийти на шлях подолання труднощів залежить від уміння батьків прийняти особливості розвитку дитини, однак, багато чого залежить від особистісних якостей батьків, їхньої здатності враховувати потреби дитини.

Науковими розвідками питань виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в сім'ї займалися вчені-дефектологи О. Мастюкова, А. Московкіна, Ф. Рау, Н. Слезіна, О. Смирнова. Основний предмет їхніх досліджень – *моделі виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку*, виховна діяльність батьків та відповідне ставлення батьків.

Аналіз вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду висвітлив значущість сім'ї, соціально-педагогічної діяльності батьків дітей раннього віку з особливостями психофізичного розвитку як фактора їхньої ранньої первинної соціалізації, що потребує специфічної цілеспрямованої професійної соціально-педагогічної підтримки з боку закладів охорони здоров'я, закладів освіти та соціальних закладів. Соціалізація дітей раннього віку з особливостями психофізичного розвитку є специфічною формою існування в період раннього дитинства й залежить від взаємодії суб'єктів цього процесу, перш за все, у сім'ї, а також сім'ї й різних закладів, громадських організацій як соціальних інституцій тощо. Системоутворювальним елементом моделі соціально-педагогічних відносин є спеціальний педагог, до компетенції якого входять функції забезпечення зазначеної взаємодії.

Отже, соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливостями психофізичного розвитку являє собою систему соціально-педагогічної діяльності її суб'єктів, спрямовану на допомогу соціальних інституцій сім'ям у подоланні комплексу труднощів біологічного, психолого-педагогічного й соціального характеру, та забезпечення розкриття індивідуально-особистісного потенціалу дитини.

Список використаної літератури

- 1. Выготский Л. С.** Раннее детство // Собр. соч. : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 367 с.
- 2. Громадська думка: Дослідження. Аналіз. Висновки.** – К. : ДЦССМ, 2003. – 125 с.
- 3. Концепція „Сім'я і родинне виховання”** / [Розробили В. Г. Постовий, П. М. Щербань, Т. Ф. Алексеєнко, О. М. Доукіна, Н. М. Стрельнікова] // Рід. шк. – 1996. – №11 – 12. – С. 15–20.
- 4. Майрамян Р. Ф.** Особенности невротических расстройств в семьях умственно отсталых детей / Р. Ф. Майрамян // 3-й Всерос. съезд невропатологов и психиатров : тез. докл. – М. : Медицина, 1974. – С. 16–18.
- 5. Спиваковская А. С.** Обоснование психологической коррекции адекватных родительских позиций / А. С. Спиваковская // Семья и формирование личности. – М. : Просвещение, 1981. – С. 31–73.
- 6. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями** / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 168 с.
- 7. Софій Н.** Філософія інклюзивної освіти / Н. Софій, Ю. Найда // Інклюзивна освіта: Стан і перспективи розвитку в Україні / Всеукр. фонд „Крок за кроком”. – К. : ФО-П Придатченко П. М., 2007. – С. 7–13.
- 8. Шеремет М. К.** Модернізація системи спеціальної освіти в Україні / М. К. Шеремет //

Імідж сучасного педагога. – 2007. – №4 (73). – С. 3–5.

Григор'єва І. О., Макаренко І. В., Махукова Т. В. Сутність проблеми кризового стану сімей, які мають дітей з порушеннями психофізичного розвитку

У статті розкрито актуальність проблеми зумовлену необхідністю забезпечення демократизації дитячого життя, поширення юридичних свобод, що вимагає пошуку нових механізмів сприяння успішній соціалізації дітей на початкових етапах життя. Особливого значення проблема соціалізації набуває стосовно дітей раннього віку з особливостями психофізичного розвитку, оскільки розв'язання завдань гармонізації суспільних та особистісних інтересів таких дітей, визначення їхніх майбутніх соціальних перспектив лягає переважно на плечі сім'ї, батьків.

Ключові слова: абілітація, ранній вік, соціалізація, соціально-педагогічна підтримка, дитинство, виховна діяльність, інститути соціалізації.

Григорьева И. А., Макаренко И. В., Махукова Т. В. Сущность проблемы кризисного состояния семей, имеющих детей с нарушениями психофизического развития

В статье раскрыта актуальность проблемы, обусловленную необходимостью обеспечения демократизации детской жизни, распространение юридических свобод, что требует поиска новых механизмов содействия успешной социализации детей на начальных этапах жизни. Особое значение проблема социализации приобретает в отношении детей раннего возраста с особенностями психофизического развития, поскольку решение задач гармонизации общественных и личностных интересов таких детей, определения их будущих социальных перспектив ложится преимущественно на плечи семьи, родителей.

Ключевые слова: абилитация, ранний возраст, социализация, социально-педагогическая поддержка, детство, воспитательная деятельность, институты социализации.

Grigorieva I., Makarenko I., Mahukona T. The essence of the problem the crisis of families with children with violations of psychophysical development

The article reveals the urgency of the problem, due to the need of democratization of a child's life, the dissemination of legal freedoms, which requires a search for new mechanisms to facilitate successful socialization of children in the initial stages of life. Of particular importance is the issue of socialization gains in the attitude of young children with features of psychophysical development, as the solution of problems of harmonization of social and personal interests of these children, determining their future social prospects rests primarily on the shoulders of parents.

Key words: habilitation, early age, socialization, socio-pedagogical support, childhood, educational activities, institutions of socialization.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

Прийнято до друку 25.04.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Ваховський Л. Ц.